

"HET IS OVERAL, EN HET GROEIT ENORM SNEEL"

BRUXELLES
MA BULLE

Het is gemakkelijk je te vergapen aan de glorieuske stripgeschiedenis van Brussel. Franquin, Hergé, Jean Van Hamme, François Schuiten, Uderzo en Goscinny: allemaal hebben ze een verleden in de hoofdstad. Maar ook vandaag nog gieten honderden tekenaars en auteurs in Brussel hun ziel in werk dat met grenzen speelt. Het is een plek waar de mogelijkheden van het medium worden opgerekt, kruisbestuivingen met grafiek en illustratie tot stand komen, en waar ankers naar verleden en toekomst worden uitgeworpen. Volg ons op onze trip door het inspirerende weefsel van een bijzondere stad.

In 2003 figureerde in het Portugalnummer van het literaire tijdschrift *DW B* een 26-jarige tekenaar die een hoogst bevreemdende grafische trip had gemaakt rond de figuur van William S. Burroughs. Het grillige verhaaltje handelde in vreemde perspectieven en had niet veel op met schaal of realisme. Niet veel later verscheen *Mr. Burroughs* in boekvorm bij de Brusselse uitgeverij Frémok, die later zou uitgroeien tot – in onze ogen althans – de beste uitgeverij ter wereld. Frémok ontstond in 2002 uit de fusie van het Brusselse Fréon en het Franse Amok. 15 jaar later maken nog steeds dezelfde lieden er de dienst uit: Dominique Goblet, Éric Lambé, Olivier Deprez, Michaël Matthys, Yvan Alagbé en Thierry Van Hasselt. Begin dit jaar kregen Lambé en Philippe de Pierpont in Angoulême nog de *Fauve d'Or* toegekend voor het bloedmooie *Paysage après la bataille*. Twee andere albums uit deze stal waren eveneens geselecteerd.

Al die tijd heeft de uitgeverij grenzen verlegd in vaak onmogelijke boeken. Van hen komt baanbrekend werk, zoals de beklemmende visuele trip *Les hommes loups* van Dominique Goblet, *Le dieu du 12* van de schilderende stripmaker Alex Barbier en het in runderbloed gedrenkte *La ville rouge* van Michaël Matthys. Ook DoubleBobs weergalozes tocht naar de *Sous-sols* van de mens, of het uit bic-strepen en zielenkrassen opgetrokken *Le fils du Roi* van Éric Lambé passen in dat rijtje. Al deze boeken verbinden een radicaal vernieuwende esthetiek met een reflectie op de eindeloze narratieve mogelijkheden van het beeldverhaal. “Tegen en voor een zekere puurheid”, noemt Thierry Van Hasselt het. “Voorbij de dogma’s en vormvereisten van de traditionele strip, maar

uit *Paysage après la bataille* van Éric Lambé en Philippe de Pierpont →

SELF-PUBLISHING STAAT TOE OM PRECIES DAT TE DOEN WAT IN JE HOOFD ZIT. JE HOEFT NIET MEE TE STAPPEN IN EEN ONDERHANDELD VERHAAL, MAAR REALISEERT HET ORIGINELE PLAN IN JE HOOFD.

altijd voortbouwend op de essentie die elk beeldverhaal onderbouwt: tekst en beeld.”

Die niet in te tomen zin naar beweging maakt dat Frémok grensverleggende stripgeschiedenis schrijft. Zo zette ze tien jaar geleden een samenwerking op met *La “S” Grand Atelier* uit Vielsalm, een artistiek laboratorium voor kunstenaars met een mentale handicap. In 2007 verscheen *Match de catch à Vielsalm*, een oplawaai van een boek met brutaal eigenzinnige samenwerkingen tussen onder meer Dominique Goblet en Dominique Théate, Gipi en Jean-Jacques Oost, en Thierry Van Hasselt en Richard Bawin. Het gezamenlijke uitgeefplatform Knock Outsider Komiks zette begin dit jaar nog het festival van Angoulême op zijn kop, met onder meer *FranDisco*. Daarin verbeeldt *Urbatect* en urbanist Marcel Schmitz – een kunstenaar met het syndroom van Down – een stad uit karton en tape. Die werd in boekvorm gegoten, met tekeningen van Thierry Van Hasselt. “*FranDisco* was een geschenk”, vertelt hij. “Ze heeft Marcel erkenning als kunstenaar opgeleverd. We zijn met *FranDisco* naar Parijs, Aix-en-Provence en Genève kunnen reizen voor residenties en

tentoonstellingen. Al die momenten hebben de stad gevoed. Ze dijt uit, beweegt, wordt vuil, brokkelt af. Ze leeft, als een echte stad. En dat is goed. Het gaat niet om het object op zich, maar om het proces dat ons toelaat om te reizen. Om het gedeelde project, de kruisbestuiving.”

Dit artistieke en menselijke project haalt zijn waarde dan ook vooral uit wat verbeeldbaar is, de rekbaarheid van ideeën en grenzen. *FranDisco* is niet alleen een imaginaire stad met wonderlijke weerhaken in de werkelijkheid, het is ook een oefening in mogelijkheden.

Psychedelische wastrommel

In een soortgelijke imaginaire habitat ontstond *Super-Structure*, zowat het spannendste, meest radicale tijdschrift in de Brusselse stripscene op dit moment. In het kader van het Vrak Festival kregen Francesco Defourny en François De Jonge in 2012 de opdracht met hout en karton een onderkomen te bouwen in Théâtre de l’L, en daar te leven en te werken. Het materiaal dat tijdens dat project werd verzameld, goot het duo met een vijftiental auteurs later in een magazine. Het bleef niet bij één nummer. Intussen zijn François De Jonge en Sukrii Kural bouwmeesters *extraordinaires* van het *DIY*-zineproject, dat een intrigerend dubbelspel speelt op papier en in 3D. Sukrii Kural: “We verzamelen bijdragen van illustratoren en stripmakers rond een bepaald thema, altijd gelinkt aan een zekere constructie of structuur, en verwerken dat in het magazine.”

De naam *Super-Structure* verwijst naar de werkwijze: met allerhande druktechnieken maken ze andere assemblages van het ingezonden grafische werk. Kural: “Een beetje vanuit de wil om een tekening of

een strip, die in druk altijd aan schoonheid inboet, een tweede leven te geven. En dat vergt aanpassingen.” Met andere woorden: het originele werk wordt door een psychedelische wastrommel gehaald en verschijnt vurig, flashy en hyperkinetisch aan de meet. De makers hebben daarbij een nietsontziend oog voor detail en een duizelingwekkende technische bagage. “Heel wat mensen zijn intussen vertrouwd met druktechnieken. Maar door een wat banale techniek als laser of inkjet om te keren door speciaal papier te gebruiken of verschillende technieken over elkaar te leggen, verdwijnt die techniek uit het zicht en zorg je ervoor dat mensen voelen dat er andere dingen mogelijk zijn in het beeld. Gewoon reproduceren interesseert ons niet. Het is niet de bedoeling om te doen wat er verwacht wordt, maar artiesten een richting te tonen die ze zelf misschien niet zien. En ze staan ons dat moment van waanzin toe.” (lacht)

François De Jonge: “Voor ons wordt de ervaring steeds rijker. We proberen ons te behelpen, leren vaak door te doen. Zowel in druk als in constructie. Voorbij alle categorisering gaan. Tekening, strip, grafisme ... die labels sluiten je op. We worden geraakt door zoveel en we hebben geen zin om daar iets van te laten ontsnappen.” Sukrii Kural vult aan: “Onze grote ambitie is te doen wat we willen. We hebben geen geld en maken kleine oplages, maar we maken onszelf elke keer wijs dat we er al zoekend en doende toch komen. Misschien is het een tikkeltje ‘anders’, maar kostbaar is het net zo goed.”

Microbe

Het duo zette om die reden ook de schouders onder *Salon Mirage*, een gloednieuw *small-press*-festival. Het moet het gapende gat opvullen dat *Cultures Maison*, hét Brusselse feest voor het stripverhaal, dit jaar in de kalender sloeg door na zeven edities een *sabbatical* in te lassen. “*Cultures*

→ uit **FranDisco** van Knoek Outsider Komiks → *Maison* viel voor ons op een essentieel moment”, vertelt François De Jonge. “In de herfst zijn er niet al te veel salons waar we onze uitgaven kunnen verkopen. En voor *Super-Structure* geldt, net zoals voor veel andere uitgevers die er vertegenwoordigd waren, dat we onze waren niet aan de man brengen in boekhandels, maar alleen via internet of beurzen. Het geld dat we daar verdienen, investeren we weer in nieuwe publicaties, zodat onze tafel op de volgende beurs weer iets nieuws te bieden heeft.”

Dat verklaart deels het succes van *Cultures Maison*. Het festival appelleert aan een kleine gemeenschap, die zich veelal in de marge ophoudt en niet van de daken schreeuwt (of kan schreeuwen) dat ze bestaat. In de plaats daarvan hebben ze zich via mond-tot-mondreclame ontwikkeld tot een netwerk met (inter)nationale weerklank. Ze koesteren een aanstekelijke passie voor kwaliteit, vrijheid, dialoog en vernieuwing. Organisator Cyril Elophe: “Traditionele uitgevers doen niet meer wat ze horen te doen, namelijk onbekende auteurs opsporen, hun carrière ondersteunen en hen naar degelijke publicaties begeleiden. De commerciële logica spoort hen aan om op te voeren wat zagezegd al bewezen heeft dat het werkt. Een festival als *Cultures Maison* brengt uitgevers bijeen

**“TRADITIONELE UITGEVERS
DOEN NIET MEER
WAT ZE HOREN TE DOEN,
NAMELIJK ONBEKENDE
AUTEURS OPSPOREN,
HUN CARRIÈRE ONDER-
STEUNEN EN HEN NAAR
DEGELIJKE PUBLICATIES
BEGELEIDEN.”**

die de verkennende en zorgende taak wel nog op zich nemen en bereid zijn om risico's te nemen en een auteur te ondersteunen. Omdat die iets te zeggen heeft en een plaats nodig heeft om dat te zeggen.”

Zo iemand is de Frans-Schaarbeekse illustrator en stripmaker Loïc Gaume. Onder de noemer *Les Détails* vat hij projecten aan die behalve bijzonder eigenzinnig ook uitzinnig bijzonder zijn. Zo is er zijn precieuze *Collection Wafel* een serie van elf, in een kartonnen foedraal verzamelde boekjes waarin hij ervaringen, gedachten en gevoelens rangschikt volgens de plaatsen waar die zich afwickelen om zo tot een cartografie van zijn leven te komen. Het houdt het midden tussen topografie en een *mental map*, gefragmenteerd en persoonlijk. In de *leporello* (een vouwboekje, red.) *37 Piers* inventariseert hij dan weer alle 37 in de Britse kust snijdende pieren. Loïc Gaume: “*Collection Wafel* was de rechtstreekse aanleiding om te gaan uitgeven in eigen beheer. Dat verandert het hele spel. *Self-publishing* staat toe om precies dat te doen wat in je hoofd zit. Je hoeft niet mee te stappen in een onderhandeld verhaal, maar realiseert het originele plan in je hoofd.”

Kosmische trip

Dat geldt ook voor de in Bulgarije geboren Brusselse illustrator Boris Pramatarov. In zijn illustratiewerk tonen mensachtige lichamen zich in dwarsdoorsnede, worden organische *blobs* het leven in gekotst, sperren buitenwereldse monsters de bek wijd open en passen bijtgrage insecten niet onder een schoenzool. Tanden, zwarte gaten en staande penissen vormen een gitzwart universum, waar overleven een kunst is ... Het leven, kortom.

Na zijn studies in Gent vond Boris Pramatarov aansluiting bij plaatsen als Galerie E², het nomadische undergroundcollectief dat nu al een paar jaar

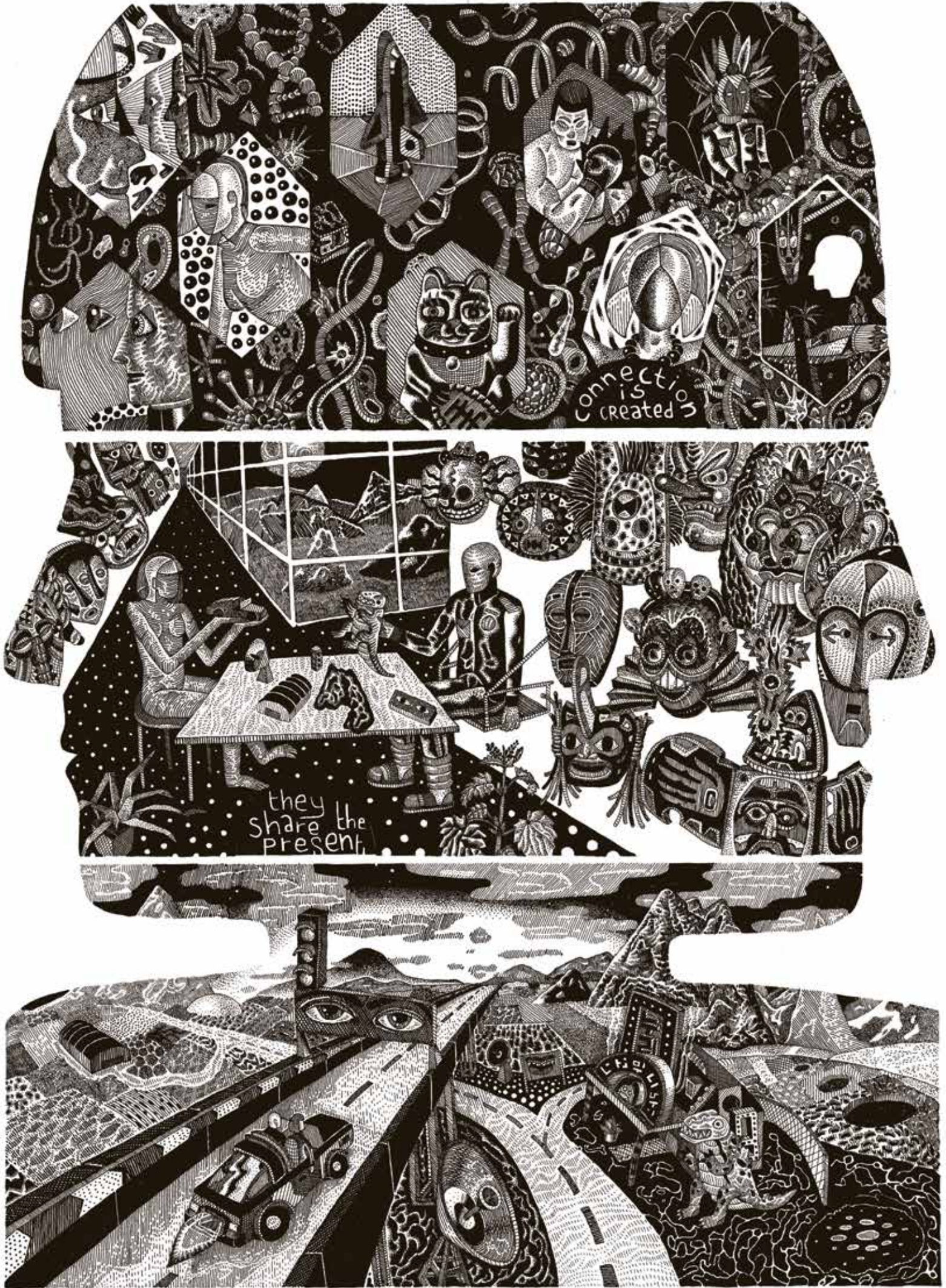
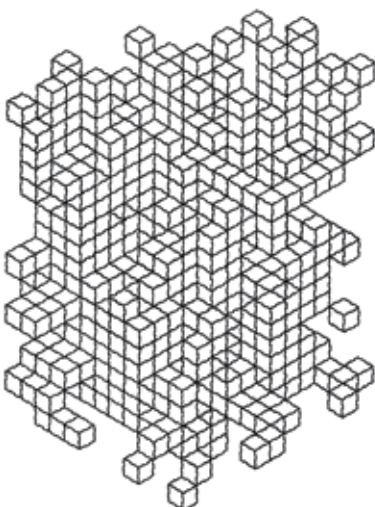
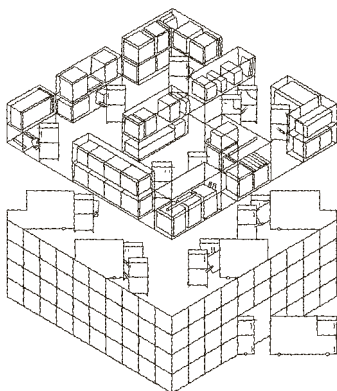
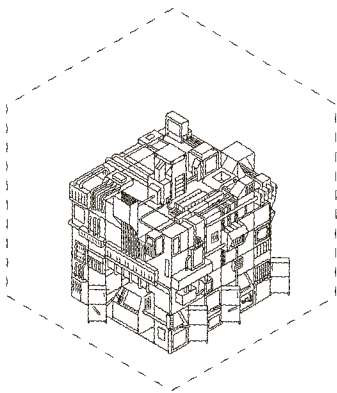
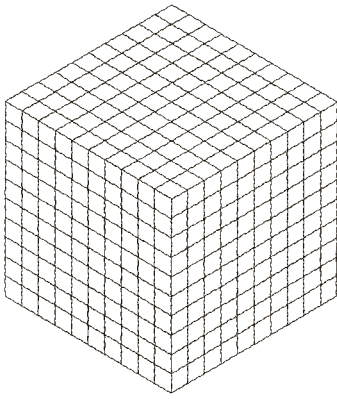

Illustration von Boris Pramatarov ↑

BRUXELLES MA BULLE

parels uit de krochten van illustratie en beeldverhaal opdelft en een jaar geleden in galerie Sterput een permanente uitvalsbasis vond. Daarnaast is er ook nog L'appât, een artisanale drukkerij/residentieruimte opgetrokken rond een originele Heidelberg, bemand door Quentin Pillot/Mabuse en Rebecca Rosen. Met *A Short Story about Communication*, won Pramatarov dit jaar de *Fumetto International Comix Competition*. Daarin doorweeft hij zijn illustratiewerk met een losse narratieve draad: "Ik hou van het narratieve aspect, maar ik heb in de eerste plaats een brein dat goed gedijt bij één beeld, waarin ik zoveel informatie steek dat het associaties naar boven brengt. Strips maak ik vooral voor wedstrijden. Het zijn experimenten die het uitgangspunt dat ik voor illustraties hanteer wat verder dragen. *Short Story* put uit mijn eigen ervaringen, toen ik ging samenwonen met mijn vriendin en we nog onze eigen en gedeelde ruimte moesten aftasten. Sommige mensen veronderstellen dat *self-publishers* geen professionals zijn, maar het is een ongelooflijke trip, intieme communicatie met je lezers. Als je eenmaal toegang vindt tot de scene, merk je dat heel veel mensen in dezelfde *mindset* zitten. Het is overal, en het groeit enorm snel."

In die scene is de uitwisseling en de dialoog van tel, bevestigt ook Quentin Pillot: "Je ontmoet op plekken als *Cultures Maison* mensen die van een heel andere plek komen in hun artistieke praktijk. Dat contact met het verschil werkt stimulerend. Dialogeren en evolueren!"

Tête-à-tête

De levende scene zorgt ervoor dat kunstenaars en collectieven door de verschillende microsferen bewegen. De wisselwerking is bijzonder groot. Iedereen kent de zwaktes van het systeem (geld, distributiekkanalen, vitrines) en is bereid om elkaar te helpen. Dat bevestigt ook

Dennis Marien van *Vite*, een *fanzine-achtig* magazine voor het beeldverhaal: "De scene is enorm divers, maar er is ook veel interactie. Iedereen kent iedereen, weet wat er speelt en waar de noden liggen. De solidariteit is groot: er wordt voortdurend gekeken naar wie het moeilijk heeft en opdrachten voor workshops of illustraties worden doorgespeeld."

Vite is een kleurrijke, hyperdiverse ode aan een creatief proces dat zijn eigen hartslag volgt, in weerwil van wat de markt dicteert. Het wil een ondergrond voorzien waarop dingen kunnen groeien, waar uit de mengvormen van woord en beeld nieuwe manieren van vertellen kunnen ontstaan. "*Vite* werd in 2011 opgericht door zeven vrienden van Saint-Luc", licht Dennis Marien toe. "Niet als visitekaartje voor de grote uitgeverijen, maar gewoon voor de fun. Die identiteit is aan *Vite* blijven kleven." Voor elke uitgave wordt een *open call* gelanceerd onder goed 200 mensen, losjes opgehangen aan een thema. Het staat toe uit een groter verhaal te komen, tussentijds je project te evalueren. Fanzines zijn een belangrijk forum, maar tegelijk moet je beseffen dat niemand op je zit te wachten. Dat is best duister maar ook bevrijdend. Uiteindelijk gaat het om de vraag hoe je de eindeloze narratieve en visuele mogelijkheden kan koppelen aan wat technisch uitvoerbaar is."

Die vraag stelt ook Francesco Defourny zichzelf. Als Manuel onderzoekt hij, "zo eendimensionaal mogelijk", de essentie van een tekening. "Ik tekende op een bepaald moment veel te veel. In de zoektocht naar een nieuwe hobby (*lacht*) begon ik een lijst te maken van mogelijke alternatieven, een situatie die zo absurd overkwam, dat ik abstracte lijstjes begon te maken door simpelweg lijnen te trekken op het papier. Op een gegeven moment is die trek gesegmenteerd en gefragmenteerd geraakt en ben ik met die lijnen beginnen spelen. De personages die daaruit

voortvloeiden zijn eigenlijk kleine platen op zichzelf geworden. En dan heb ik een moduleerbare grammatica opgesteld en personages ontwikkeld, die lezers zouden toestaan zich enkel op het verhaal te richten. Het pseudoniem Manuel is een manier om als maker te verdampen. Heel lang heeft bijna niemand geweten dat ik erachter zat. Er zijn een paar boeken bij L'Association verschenen, maar door het vertrek van Jean-Christophe Menu was ik daar de dialoog, de inhoudelijke trigger kwijt die ik nodig heb. En Manuel bestaat niet zonder uitgever of galerie. In die zin genereren uitwisselingen de creatie.”

Botsing

Het grootste gevaar voor een stad is dat ze te veel museum wordt en niet meer verder leeft. De nieuwe scene gaat daartegenin en drijft op dialoog en de confrontatie met het onbekende. La Crypte Tonique weerspiegelt dat. Philippe Capart begon met deze boekhandel annex ontmoetingsplek in 2011, als een soort satellietverbinding met de winkel van boekhandelaar en stripuitgever Michel Deligne, wiens stock toen deels werd opgevorderd door het gerecht. “Het idee was om hier een klein aantal uitgaven te tonen, en mensen die meer wilden zien, door te sturen naar zijn Temple de la BD. Die tempel bestaat niet meer, maar mijn kelder staat nog vol. Het eerste nummer van *La Crypte Tonique* was een hommage aan hem en aan de boekhandelaar in het algemeen.”

De boekhandelaar was vroeger vaak ook zelf uitgever, en Philippe Capart zoekt die unieke positie ook op: “De nieuwste ‘*Suske en Wiske*’ vind je hier niet. Ik probeer een laboratorium te scheppen. Ik sta achter alles wat ik aanreik en wil daar over praten. Ik zou hier graag een collectieve plek van maken, auteurs of historici uitnodigen om met hun persoonlijkheid, hun smoel en hart klanten te ontvangen.” Het gelijknamige tijdschrift duikt ook in

die ruimte. Het behandelt onderwerpen door archiefmateriaal en onderzoek te koppelen aan hedendaagse interpretaties. Onderwerpen gaan van de hiërogliefen van de oude Egyptenaren over de grafische voorstelling van snelheid tot de formaten van stripverhalen.

Capart wil komen tot een confrontatie tussen verleden en heden, een open veld waar een botsing van ideeën kan plaatsvinden. “Er valt veel te halen uit het debat tussen generaties, tussen experimentelen en klassieken, de spanning tussen lectuur en creatie. Dat zichtbaar en deelbaar maken, kan de heel dynamische scene die er onmiskenbaar al is alleen maar versterken.”

Blinde vlek

Maar precies daar schuilt ook een belangrijk pijnpunt. Hoe maak je dit alles zichtbaar? Tussen droom en daad blijven steken is geen optie, bevestigt ook Cyril Elophe. “Er is een echt gebrek aan vitrines en distributiemogelijkheden. Nu nog meer dan toen *Cultures Maison* begon. Op de eerste editie presenteerden we 25 uitgevers, de laatste edities waren dat er 60 en het hadden er makkelijk 100 kunnen zijn. Vijftien jaar geleden had je Frémok, L'employé du Moi en La 5e Couche, en daarnaast enkele kleine collectieven als Nos Restes en Habeas Corpus. Nu duiken "er elke maand nieuwe collectieven op.

**“HET STRIPMUSEUM
ORGANISEERT EXPO'S
ALLERHANDE, MAAR
MAAKT ZIJN POTENTIËLE
ROL ALS KATALYSATOR
VAN DE HOOFDSTEDELIJKE
STRIPSCENE
NIET WAAR.”**

Dat is goed, maar het houdt ook risico's in. Ondanks het feit dat er meer auteurs en meer publicaties zijn, en de kwaliteit er erg op vooruitgaat, kun je ook spreken van een 'deprofessionalisering'. De scene is klein, blijft onder de radar van uitgeverijen, boekhandels, media ... met als gevolg dat auteurs steeds minder tot niet meer worden betaald. Dan moet je de keuze maken: doen wat je wilt doen, of wat geld krijgen en het doen zoals een ander het wil.” De kloof tussen boven- en onderlaag moet worden overbrugd volgens Thierry Van Hasselt. “Het Stripmuseum organiseert expo's allerhande, maar maakt zijn potentiële rol als katalysator van de hoofdstedelijke stripscene niet waar. De galleries stellen expo's samen die niet oninteressant zijn, maar ze zijn niet geïnteresseerd om de boel te verlevendigen. En een groot deel van de pers blijft ons, ondanks het feit dat we al twintig jaar meedraaien in de scene, beschouwen als jonge honden. Op dit moment gebeurt het niet op die plekken, maar uit het zicht. De scene is er. Maar hoe kan die overleven als er geen vitrine is? Brussel is een plek van ontvangst geworden in deze tijden van sociale netwerken en verhoogde mobiliteit, maar de vitrine zit elders.” “We hebben nood aan een plaats waar een heel ecosysteem zijn plek vindt”, bevestigt Philippe Capart. “Waar de moestuintjes die door fanzines, kleine uitgevers en makers worden onderhouden, resulteren in een wekelijkse markt.”

De kwaliteit is er, de mogelijkheden zijn ontelbaar en grenzen worden voortdurend aan diggelen geslagen. Met resultaten *hors catégorie*. Die dynamiek zou kunnen en moeten terugvloeien naar de bovenwereld. Het wordt tijd dat die weer aanknoopt bij de nieuwsgierigheid en experimenteerdrijf die dit verhaal voor iedereen in gang hebben gezet. Anders blijven in de schemerzone de bandeloze mogelijkheden over de randen spoelen. Als een blinde vlek die steeds groter wordt. ●